

**Абиров Данияр Акпаровичтің «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» тақырыптағы
6D010300 - Педагогика және психология мамандығы бойынша
философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін орындаған
диссертациясының
АНДАТПАСЫ**

Зерттеудің көкейкестілігі. 1991-2017 жылдардағы Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің тәжірибесін тарихи-педагогикалық тұрғыдан түсінуге және мазмұнын қазіргі күнгі көзқарас жүйесімен терең және ауқымды талдаулар жасалып, әлі де болса өз деңгейінде қалыптастырылған жоқ. Бұл тарихи-педагогикалық тәжірибенің өзекті мәселелерінің бірі деп қарауға алып келді. Сондықтан да, табиғаты мен мәндік құрылым жағынан жаңашыл педагогикалық идеяға негізделген гимназия және лицейлердің педагогикалық тәжірибелеріне жаңаша көзқараспен қарап, оның мазмұндық құрылымындағы педагогикалық қызметіне баға беру бүгінгі күннің үлесінде болып отыр. Яғни, гимназия және лицейлердің педагогикалық мәселелерді шешу тәжірибесі толық зерттелмегендігін көрсетеді. Гимназия және лицей мектептері жайында жарық көрген еңбектер – тарихи, философиялық, жеке пәндерді тереңдетіп оқыту бағытындағы білім беру және мектеп типтері жайында қарастырылып өтеді. Дегенмен де олардың қалыптасуы мен дамуындағы кезеңдер мен жылдарды басшылыққа алып, негіз болған себептер мен жағдаяттарды анықтау және олардың педагогикалық процесті ұйымдастыру қызметтегі оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру мен жүргізу процесінің тарихи-педагогикалық тәжірибесін кеңінен талдап, оң бағасын беруге бағытталған білім тарихы бағытындағы арнайы зерттеушілік еңбектің болмауы.

Кеңес өкіметінің соңғы жылдары мен егеменді Қазақстан мемлекетінің бас кезеңдерінде қоғам мен әлеуметтік ортадан орын алған бұл оқу-тәрбие мекемелерінің өзіне тән педагогикалық қызметтегі маңызды тарихи-педагогикалық салада орны бар. Білімін жаңғыртудың жүріп жатқан үдеріс қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайдың талаптарына сәйкес білімді беру жүйелеріне мазмұны мен құрылымдық құрамаларын жаңартуға бағытталған.

Қазіргі мектептер және олардың типтік ерекшеліктеріне қарай мәселен, гимназия және лицейлердің білім беру мен оқыту және тәрбиелеу бағыттарын заманауи талаптарға сәйкес үйлесімді ұйымдастыру үшін, осы типтегі мектептердің қалыптасуы мен дамуы тарихындағы жүріп өткен педагогикалық тәжірибелерін бүгінгі ғылыми педагогика тұрғысынан талдап қарастыру мен оларға ақиқаттық бағасын берудегі көкейкестілік болып табылады. Себебі, гимназия және лицейлердің қалыптасуы мен дамуы тарихын жетік білу, осы типтегі мектептердің даму болашағын анықтауға негіз болады. Өйткені, өткеннің педагогикалық тәжірибесіндегі кеткен қателіктер мен олқылықтарды дұрыс түсінуге, озық үлгідегі тәжірибелерін бақылай білу мен оның келешек даму бағыт-бағдарын дұрыс бағыттауға және дамытуға мүмкіндік береді.

Демек, аталмыш мәселенің қазіргі кездегі қажеттілігі мен оның білім беру тарихында бізге дейін ғылыми педагогикалық тұрғыдан жүйелі түрде

зерделеніп, талданбау арасында жоғарыда келтірілген қарама-қайшылықтарды жою үшін және педагогика тарихын жүйелеп, толықтыру мақсатында, біз диссертациялық зерттеу жұмысы тақырыбы «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» деп алуымызға негіз болды.

Зерттеудің мақсаты: 1991-2017 жылдарда Қазақстандағы білім беру саласындағы гимназия және лицей мектептердің қалыптасуы мен дамуының тарихи-педагогикалық негіздерін анықтау.

Зерттеу нысаны: Қазақстандағы 1991-2017 жылдар арлығындағы гимназия және лицей мектептерінде жүргізілген педагогикалық үрдісі.

Зерттеу пәні: 1991-2017 жылдарда Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы.

Зерттеудің ғылыми болжамы: *Егер*, 1991-2017 жылдар арлығында Қазақстандағы білім беру саласындағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуының тарихын жүйелеудің ғылыми-педагогикалық негізін ашуға мүмкіндік жасалса, *онда* білім беру тарихындағы осы мектептердің педагогикалық үдерісі жайындағы теориялық және тарихи-тәжірибелік білімдерді толықтыруға негіз болады, *бұл өз кезегінде* қазіргі гимназия мен лицейлердің педагогикалық үдерісті заман талабына сәйкес дамытуға байланысты озық педагогикалық көзқарасты пікірлерді растауға, дамытуға және зерттеліп отырған мәселе бойынша даму бағдарын анықтауға бағытталған мақсатын бере отырып, Қазақстандағы мектептер және оның типтеріне қатысты тарихи білімдерді толықтыруға бағытталған болжамның дұрыстығын негіздейді.

Зерттеу міндеттері:

1. Білім беру жүйесіндегі гимназия және лицей мектептердің қалыптасуы мен дамуын тарихи-педагогикалық тұрғыдан жүйелеу арқылы талдаулар жасау (1991-2017 жж);

2. 1991-2017 жылдардағы Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің құрылымдық мазмұнындағы жаңашылдық ғылыми-әдістемелік негіздерін айқындау;

3. Зерттеуге алынған 1991-2017 жылдар кезеңіндегі Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық үдеріс жүйесінің құрылуын талдау және қазіргі осы типтегі мектептердің мазмұндық құрылымымен сабақтастығын анықтау;

4. 1991-2017 жылдар арлығындағы гимназия және лицей мектептеріндегі педагогикалық жүйенің қалыптасуы мен дамуын анықтауға бағытталған «Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен даму тарихы (1991-2017 жж.)» элективті курсы және тәжірибелік жұмыстарды жүргізу.

Жетекші идея. Қазақстандық білім беру тарихының даму үрдісінде еліміздегі отандық педагогикалық тәжірибелік жұмыстарды, соның ішіндегі 1991-2017 жылдарындағы білім беру жүйесінде гимназия және лицей мектептердің дамуын зерттеп қорытындылау және бағалау, бүгінгі және келешек мектептер жүйесінің құрылымдық жүйесінің дамуына өзек ету.

Зерттеу жұмысы әдіснамасы мен теориялық негізі: Жеке тұлғаны, білім жүйесінде қайта құру, модернизация дамыту мен қалыптастыру жайлы тарихи диалектикалық даму заңдылықтары, тарихи педагогикалық құбылыстарды зерттеудегі ақиқаттық пен шындық, тарихи жүйелілікті

сабақтастыру.

Зерттеудің көздері: 1991-2017 жылдардағы мерзімді басылымдар, Қазақстандық және ТМД елдеріне кіретін мемлекеттердің білім беру жүйесіндегі педагогикалық ой түйіндеген материалдар, кеңес үкіметінің соңғы кезеңі мен егемен Қазақстан кезеңіндегі педагогика тарихы, түрлі саладағы ғалым және тәжірибелі мамандардың зерттеу еңбектері, Қазақстан Республикасы Ұлттық кітапханасының кітаптары мен қолжазбалар қорындағы деректер.

Зерттеу әдістері: Зерттеу аумағына енетін кезеңдегі білім тарихына қатысты тарихи-педагогикалық еңбектерге, заңды-құқықтық, ережелік құжаттарын салыстырмалы-тарихи талдау, зерттелетін тақырып бойынша деректерді логикалық-тарихи, теориялық және жүйелік талдау, сұрыптау, жалпылау, саралау және жалпы зерттеу нәтижелерін қорыту, бағалау.

Зерттеу базасы: І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті және Алматы қаласындағы Қайнар академиясы.

Зерттеудің кезеңдері:

1-ші кезең (2017-2018жж.) диссертациялық зерттеу жұмысымыздың тақырыбы белгіленіп, ғылыми-педагогикалық және білім беру тарих бағытында жазылған ғылыми-зерттеушілік әдебиеттерде бұл мәселенің қарастырылуы мен зерттелуі жайындағы көзқарастық ой-түйіндеулер қарастырылып, талданды. Анықталған тақырыптарға байланысты тарих педагогика, психология, тарих этнография, педагогика бойынша әдебиеттер мен зерттеулер жинақталып, сараптамалар жасалды. Зерттеудің мақсаты мен пәні және объектісі негізделіп, зерттеудің әдістері қаралды.

Зерттеудегі ғылыми ұғымдар мен диссертацияның ғылыми аппараты анықталып, тиісті дерек көздері және қажетті материалдары жинақталып, салыстырып сұрыптау арқылы ғылыми негізділігіне көз жеткізілді.

2-ші кезең (2018-2019жж.) диссертациялық зерттеу жұмысына мазмұндық жағынан жақын келетін және толықты деректік мәліметтерді заманауи педагогикалық ғылымының теориясы негіздері жүйесімен талдауға алынады, 1991-2017 жылдар аралығында Қазақстандық қоғам мен әлеуметтік ортада орын алған гимназия және лицей мектептерінің жаңашыл бағыттағы оқу орындарының пайда болуы мен дамуын білім немесе педагогика тарихы тұрғысынан жүйеленіп, сипаттамалар жасалынды, түйінделді.

3-ші кезең (2019-2020 жж. 3-ші кезеңнің жалғасы 2022-2023жж.) жасалған ізденушілік пен зерттеушілік жұмыстардың табыстылығын қорытындылап, жүйесіне келтіру жүзеге асырылды. Диссертациялық зерттеу жұмысын орындаудағы кезеңге бөлуде пайдаланылған әдістер: іздестіру мен жинақтау, талқылау, сұрыптау, генетикалық, салыстырмалы, құрылымдарда және қызметтік құрылым жүйесіндегі гимназия және лицей мектептердің құжаттар мазмұнының ерекшеліктерді анықтап, талдау. Ізденуші докторанттың жеке әрекетінде болашақ педагог мамандарға педагогика тарихы пәні курсының мазмұнын жаңа мәліметтік дерек көздерімен толықтыратын «Қазақстандағы гимназия және лицейлердің қалыптасуы мен даму тарихы (1991-2017)» тақырыптағы электив курсты енгізуі және курс бағдарламасындағы берілген дәрістер, семинарлар жоғарғы оқу орындарында жүргізді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы:

1. Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің тарихнамасына

жүйелік сипаттама беріп, жаңашыл болып табылатын мектептердің құрылуына өзек болған жағдаяттарды талдап, ақиқат пен шындық тұрғысынан бағалауға болады (1991-2017 жж.);

2. 1991-2017 жылдар арлығында Қазақстанда құрылған гимназия және лицей мектептерінің ғылыми-педагогикалық негіздері айқындалып, ғылыми жүйеге келтіріліп тұжырымдамалық тұрғыдан талдауға алынады.

3. Кеңес үкіметі мен егеменді Қазақстан 1917-2017 жылдар кезеңіндегі білім беру саясаттарының жүйесінде құрылған гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық мазмұндық құрылымдарының қазіргі осы мектептермен сабақтастықтарына талдаулар жасау арқылы олардың өзара байланысы анықталады;

4. «Қазақстандағы гимназия және лицейлердің қалыптасуы мен даму тарихы (1991-2017)» тақырыптағы жасалған элективті курсты ЖОО-ны педагогикалық тәжірибесіне енгізу және оны анық-нақтылы (констатациялық) эксперименттік-тәжірибелік жұмыстарын жүргізу арқылы тарихи-теориялық педагогикалық білімдерді толықтыруды жүзеге асыру.

Зерттеудің практикалық мәнділігі:

Диссертациялық ізденушілік жұмыста қолданылған және зерттеушілікке қатысты нақты деректік мәліметтерді басшылыққа алу арқылы тарихи-педагогикалық мазмұндағы ой-тұжырымдар КСРО үкіметінің соңғы кезеңдеріндегі құрамында болған қазақ елінің 1991 жылдарға дейінгі кезеңнен бастап 1991-2017 жылдардағы яғни, егемен мемлекетіміздің алғашқы жылдарындағы білімді беру жүйелеріне өтпелі дәуіріндегі гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуына қатысты білім тарихы бағытындағы білімдерін мен тарихи-тәжірибелік мәселелерді зерттеп тану арқылы диссертациялық жұмыста, мүмкін қолданылады. Сондай – ақ, Отандық оқу-тәрбие барысындағы тәжірибе бағытындағы білім тарихында жалпы зерделеуде, оқулықтар және оқу-әдістемелік құралдар ретінде, жоғары білім орындарының, оқу білім бағдарламаларын дайындауда, ЖОО-да педагогикалық тарихи пәнінің курсына және отандық білім берудің тарихы жайындағы элективті курсты өткізу кезінде Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.) элективті курстағы бағдарламасындағы түйінделген. Ой-пікірлер негізінде педагогика тарихының білімдерін кеңейту бағытында пайдалануға болады.

Қорғауға ұсынылған негізгі қағидалар:

1. Қазақстандық білім беру тарихындағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуының тарихи-педагогикалық негіздегі мәселелерін зерттеу нәтижелері (1991-2017жж.);

2. КСРО үкіметінің соңғы жылдарынан 1991 жылға дейінгі кезең мен егеменді Қазақстанның 1991-2017 жылдар аралығындағы гимназиялар мен лицей мектептерінде оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастырудың ғылыми-педагогикалық негіздегі пікірлерді қоғамдық-әлеуметтік және ұлттық мәдени тұрғысынан жүйелеуді негіздеу;

3. Қазақстандағы 1991-2017 жылдар аралығындағы гимназия және лицей мектептерінде мазмұндық құрылымдық жүйесіне ғылыми-педагогикалық тұрғыдан талдау және бүгінгі осы типтес мектептермен өзара сабақтастық байланысын негіздеу;

4. Зерттеуге алынған 1991-2017 кезеңдерде гимназия және лицей

мектептердің мазмұндық құрылым және олардың қалыптасуы мен дамуындағы өзіндік педагогикалық ерекшелігін ашуға бағытталған «Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» атты элективті курсты ЖОО-ның педагогикалық үдерісіне ендіру арқылы тәжірибелік тұрғыдан дәлелдеп, негіздеу.

Зерттеу нәтижелерінің дәлелдігі мен негізділігі: ізденушілікке бағытталған диссертациялық жұмыста қол жеткізген тарихи ғылыми білімдер мен тәжірибелік әдістемелер жүйесінде дәлелденуі және Қазақстандағы 1991-2017 жылдар кезеңіндегі жаңышылыдық сипатқа ие болған гимназия және лицей мектептердің қоғам мен әлеуметтік ортада орын алып, дамуы барысында тарихи-педагогикалық мазмұнда талдаулар жасаумен, білім беруді ұйымдастыруға бағытталған заңдық-құқықтық ережелік құжаттарды басшылыққа ала отырып, деректік мәліметтердің тарихи-теориялық тұрғыдан қаралуы және зерттеудің нәтижесі ЖОО-да педагогикалық мамандықтардың оқу-тәрбие үдерісінде педагогика тарихы мен Отандық білім беру тарих курстарының мазмұндық білімдерін жетілдіруді қамтамасыз ете алады

Зерттеу нәтижесін сынақтан өткізу және ендіру: зерттеудің басты мазмұндық қағидалармен ғылыми-әдістемелік еңбектер тұрғысында және тезистік баяндама қалпында Отандық және шетелдік ғылыми-тәжірибелік конференцияларда, Қазақстан Республикасы Білім мен ғылымда сапаны қамтамасыз ету комитетінде көрсетілген журналдарда, скопус (Scopus) базасына енетін ғылыми журналдарында жарияланған:

1. Қазіргі қоғамдағы инновациялық мектептердің ерекшеліктері. «Рухани жаңғыру – Қазақстанның серпінді дамуының негізі» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары., Талдықорған, І.Жансүгіров ат. ЖМУ. 2018, 57-60 бб.

2. Қазақстандағы заманауи гимназиялық білімнің даму мәселелері. Қазақстанның ғылымы мен өмірі. №1 (74), 2019, 38-41 бб.

3. Траектория развития системы образования лицеев: сравнительный анализ Казахстана и зарубежных стран. Центр наукових публікацій Збірник наукових публікацій, IV МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «НАУКА В ЕПОХУ ДИСБАЛАНСІВ», (м. Київ | 30 листопада 2018р.), 2 частина - С. -38-44.

4. Қазақстандағы жаңа үлгідегі білім беру мекемелерінің ерекшеліктері. Қазақстанның ғылымы мен өмірі., №2 (77), 2019, 89-92 бб.,

5. Основные направления учебно-воспитательного процесса в лицеях и гимназиях. Инновационный потенциал развития науки в современном мире «НИЦ Вестник науки» Уфа, 31 октября 2019 г., Часть 3, С. 27-37.

6. Развитие университетского образования в аспекте подготовки білімгерлеров оканчившие лицей и гимназии «Сборник с научни доклади» (трета книга)., - Болгария, Издателство; ЕКС-ПРЕС, 2019., - С. 161-166.

7. Публично-социальный характер создания в Казахстане образовательных учреждений типа лицеи и гимназии "Prospects for the Development of Modern Science" Materials of the V International Scientific-Practical Conference Международная конференция, - Сеул, Корея , 11-13 март 2020г., -Часть 2,-С.115-123.,

8. History of Formation of Lyceums and Gymnasiums in Kazakhstan and Peculiarities of their Educational Activities Talent Development & Excellence Vol.12, No.1, 2020, -495-506 pp.

9. Content system of the lyceum and gymnasium educational program. BULLETIN OF THE KARAGANDA UNIVERSITY, - №4,(100) - 2020, - 55-62 pp.,

10. Innovative features of education in Kazakhstan's Lyceum-Gymnasium Cypriot Journal of Educational Sciences, 17(1), -2022, -159–173 pp. <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i1.6693>

11. История появления первых лицеев и различия в образовании в современности. Образование от «А» до «Я» научно – практический журнал. – 2024. –№2. – С. 7-11.

12. The history of the first lyceums and the differences in education in modern times. Science in the environment of rapid changes. – 2024. –№195.

Жарық көрген ғылыми еңбектер: зерттеудің негізгі нәтижелері мен қағидалары шет елдік және отандық халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарында (8) және ҚР БЖҒМ Білім және Ғылым саласындағы бақылау Комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда (3), Скопус деректер базасында саналатын ғылыми журналдарда (1) жарық көрді. Диссертациялық ізденушілік ғылыми жұмысты орындау барысында қол жеткізілген нәтижелер мен оның негізінде жасалған қорытынды ой-түйіндеулер негізі - зерттеу базасында көрсетілген ЖОО-да болашақ мұғалім мамандарды даярлау тәжірибесіне ендірілген элективті курсты оқытудағы көрсеткіштік мәліметтері өзек болды.

Диссертацияның құрылымы. Диссертацияда кіріспеден, екі бөлімнен, қорытындыдан, әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады.

Кіріспеде зерттеген тақырыбы өзектілігі анықталып, диссертациялық ғылыми зерттеу жұмысында ғылымдағы аппараты – яғни, зерттеудің мақсаты, зерттеу пәні, объектісі, ғылымдағы болжам, зерттеудің міндеттерлері мен зерттеу базасы, зерттелген кезеңдер, ғылымдағы жаңалықтар, әдістер, тәжірибелік және теориялық, қорғауына ұсынылған жаңалықтар беріледі.

«Егемен Қазақстанда гимназия және лицей жүйесіндегі мекемелердің құруының тарихи-әдіснамалық негіздері» атты бірінші бөлімде 1991-2017 жылдар аралығындағы Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамудағы өтпелі кезеңдері мен олардың өзіндік ерекшеліктері, сол уақыттағы мектеп жүйесі мен олардың тарихы және даму бағыттық бағдарлары қарастырылады.

«Қазақстандағы гимназия және лицей типіндегі білім беру мекемелерінде педагогиканың үдерісті ұйымдастырудың тәжірбиелік жолдары» атты екінші бөлімде зерттеу ауқымына енген кезеңдегі гимназия және лицей мектептердің оқыту мен тәрбиелеу барыстарындағы педагогикалық тәжірибесінің бүгінгі кезеңімен ұласымдылық табуы. Олардың педагогикалық тұрғыдағы мазмұндық құрылымдары осы мектептерде оқу-тәрбие жұмыстарында оқушыларға жаңа бағытта білім мен тәрбие беруін ұйымдастыру мәселелері бойынша орын алған ой-пікірлерге талдау жасай отырып, білім беру тарихындағы педагогикалық құнды мұралардың мәні ашылды.

Қорытындыда. зерттеу жұмысында нәтижесінен негізделген тұжырым мен ұсыныстар беріледі, көкейкесті мәселенің даму болашағы көрсетіледі.